

ALTERRA

WAGENINGEN UR

Kennis op maat voor Nationale Landschappen

Ervaringen met het oplossen van specifieke kennisvragen

Alterra-rapport 2181
ISSN 1566-7197

A. Koomen en R. Schröder

Kennis op maat voor Nationale Landschappen

In opdracht van het ministerie van EL&I in het kader van het beleidsondersteunende onderzoek in het cluster Natuur,
Landschap en Platteland
Projectcode BO-01-006-03

Kennis op maat voor Nationale Landschappen

Ervaringen met het oplossen van specifieke kennisvragen

A. Koomen en R. Schröder

m.m.v. M. Sonneveld (Stichting Regiowaarde)

Alterra-rapport 2181

Alterra, onderdeel van Wageningen UR
Wageningen, 2011

Referaat

Koomen, A., R. Schröder en M. Sonneveld, 2011. Kennis op maat voor Nationale Landschappen. Ervaringen met het oplossen van specifieke kennisvragen. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 2181. 32 blz.; 13 ref.

Doel van het project 'Kennis op maat' is om op een interactieve manier kennis te leveren over een aantal specifieke kennisvragen en onderwerpen van medewerkers van provincies en Nationale Landschappen. De nadruk ligt daarbij op kennisuitwisseling, doorwerking en montage en niet op het uitvoeren van nieuw onderzoek. Het onderzoek komt voort uit een gesignaleerde behoefte aan ondersteuning met kennis en delen van kennis uit diverse studies naar een kennissysteem voor de Nationale landschappen.

Trefwoorden: Nationale Landschappen, Kennis, Faciliteren, Beleidsondersteuning, Praktijk

ISSN 1566-7197

Dit rapport is gratis te downloaden van www.alterra.wur.nl (ga naar 'Alterra-rapporten'). Alterra Wageningen UR verstrekt geen gedrukte exemplaren van rapporten. Gedrukte exemplaren zijn verkrijgbaar via een externe leverancier. Kijk hiervoor op www.rapportbestellen.nl.

© 2011 Alterra (instituut binnen de rechtspersoon Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek)
Postbus 47; 6700 AA Wageningen; info.alterra@wur.nl

- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking van deze uitgave is toegestaan mits met duidelijke bronvermelding.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor commerciële doeleinden en/of geldelijk gewin.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor die gedeelten van deze uitgave waarvan duidelijk is dat de auteursrechten liggen bij derden en/of zijn voorbehouden.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alterra-rapport 2181

Wageningen, juni 2011

Inhoud

Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	11
1.1 Achtergronden bij het project	11
1.2 Doelstelling	13
1.3 Leeswijzer	13
2 Theorie over kennis in gebiedsontwikkeling	15
2.1 Inleiding	15
2.2 Enkele theoretische benaderingen	15
2.3 'Kennisfamilies' en rollen van 'kenniswerkers'	16
2.4 Toepassing van de theorie in de praktijk	16
3 Kennis op maat in de praktijk	19
3.1 Landschapskwaliteit Tubbergen in Noordoost-Twente	19
3.2 Kernkwaliteiten en monitoring in het Groene Hart	20
3.3 Kennisexpeditie Nationale Landschappen	22
4 Discussie	25
4.1 Koppeling kennistheorie en kennis op maat ervaringen	25
4.2 Reflectie op het werken in de praktijk	26
5 Aanbevelingen	29
Literatuur	31

Woord vooraf

Voor u ligt een document dat de weerslag vormt van het project 'Kennis op maat' dat in 2009 door Alterra Wageningen UR in het kader van het beleidsondersteunende onderzoek (Cluster VLG - thema Landschap) is uitgevoerd.

Het project is uitgevoerd door verschillende onderzoekers van Alterra Wageningen UR waarbij de projectleiding in handen van A. Koomen was. Samen met R. Schröder en M. Sonneveld is de rapportage opgesteld.

Het ministerie van EL&I was nauw bij de uitvoering van dit project betrokken in de personen van P. Hilgen en K. Verbogt (in de fase van rapportage vervangen door G. Ommering). Wij danken hen voor hun aandacht en suggesties gedurende dit onderzoek.

Samenvatting

Doel van het project 'Kennis op maat' is om op een interactieve manier kennis te leveren over een aantal specifieke kennisvragen en onderwerpen van medewerkers van provincies en Nationale Landschappen. De nadruk ligt daarbij op kennisuitwisseling, doorwerking en montage en niet op het uitvoeren van nieuw onderzoek. Het onderzoek komt voort uit een gesignaleerde behoefte aan ondersteuning met kennis en delen van kennis uit diverse studies naar een kennissysteem voor de Nationale Landschappen (o.a. Koomen, 2005). In dit project is contact gezocht met een aantal Nationale Landschappen om te zien of er met kennis een gesignaleerde vraag of probleem kon worden opgelost.

Achtergrond is het beleidsondersteunende onderzoek van het ministerie van EL&I, waarin onderzoek wordt gedaan naar manieren om kennistoepassing te verbeteren. Men spreekt van een kennisarrangement als er sprake is van diverse activiteiten om kennis te creëren, te delen en te benutten door samenwerking tussen actoren. De overkoepelend term is 'kennis co-creatie' van beleidsmakers en wetenschappers. In het tweede hoofdstuk wordt kort ingegaan op enkele theoretische achtergronden van het toepassen van kennis bij gebiedsontwikkeling.

Er zijn drie 'kennis op maat trajecten' in het kader van dit onderzoek uitgevoerd. Deze drie trajecten worden kort toegelicht. Deze trajecten zijn uitgebreid beschreven in hoofdstuk 3.:

1. Voor het pilotgebied Mander-Manderveen in de gemeente Tubbergen is onderzocht of schaalvergroting in de landbouw kan bijdragen aan een structurele versterking van het groene karakter van het landschap. Hiervoor is gebruik gemaakt van het casco-concept, dat uitgaat van het ruimtelijk groeperen van verschillende functies van het landelijk gebied op basis van hun dynamiek.
2. Op verzoek van het Programmabureau Groene Hart heeft Alterra gekeken naar de mogelijkheden van het opzetten van een effectmeetnet. Dit meetnet moet antwoord geven op de vraag of met de lopende en voorgenomen activiteiten de programmadoelen gehaald worden. In het Uitvoeringsprogramma van het Groene Hart 2007-2013 is kwaliteit als een centrale opgave benoemd. In de breedte komt dit tot uiting in de landschappelijke kwaliteit (o.a. cultuurhistorie), sociaaleconomische vitaliteit, aansluiting met de omliggende stedelijke gebieden, duurzaamheid van het bodem- en grondwatersysteem en de proceskwaliteit.
3. Onder de titel 'kennisexpedities' is een praktijkgerichte cursus opgezet die is afgestemd op de behoeften van de 'voorlopers' onder de Nationale Landschappen, dus gebieden waar al meerdere jaren onder deze vlag wordt gewerkt. Een evaluatie van de uitgevoerde 'kennis op maat' projecten levert de volgende inzichten op:
 - Er is vaak een tamelijk lange periode nodig is om tot specifieke, voldoende scherpe kennisvragen te komen.
 - De dubbele doelstelling voor Nationale Landschappen (behoud kernkwaliteiten naast economische ontwikkeling) blijkt in de praktijk door onvoldoende vakkennis lastig na te leven en te realiseren.
 - Er zijn diverse departementen betrokken bij onderzoek in de Nationale Landschappen. Door betere coördinatie kan de effectiviteit en doorwerking van het onderzoek worden vergroot.
 - Er bestaat een duidelijke behoefte aan kennisuitwisseling tussen gebieden over een breed scala aan onderwerpen in de vorm van onderlinge discussie en reflectie.

In het recente verleden is geadviseerd om een kennisinfrastructuur voor de Nationale Landschappen te ontwikkelen los van de 'bestuurlijke gezamenlijkheid'. De vraag naar een gezamenlijke kennisfunctie staat nog steeds overeind, maar is in de loop van de tijd gaan verbreden. Naast kennis ligt de behoefte ook bij

communicatie, samen een stem vormen en de belangen vertegenwoordigen en verbreding in de richting van maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven (ook mede om financiële middelen te generen).

Om deze gezamenlijke aanpak vorm te geven kunnen verschillende opties worden genoemd. In dit rapport zijn twee varianten kort beschreven: de meer formele variant in de vorm van een koepelorganisatie en een variant van 'onderop' in de vorm van een (tijdelijk) 'kennispunt'.

Vanuit haar verantwoordelijkheid zou het rijk (bij voorkeur in samenwerking en onder gedeelde verantwoordelijkheid) de ontwikkeling van een dergelijk kennispunt kunnen ondersteunen, waarna de nationale landschappen aansluitend eigenaar en financier worden. Belangrijke voorwaarden daarbij zijn wel onderling vertrouwen, bestuurlijk draagvlak en duurzame financiering.

1 Inleiding

1.1 Achtergronden bij het project

Het landschapsbeleid in Nederland is vanaf 2005 (Nota Ruimte, WRO-2,) onderhevig aan belangrijke veranderingen. Met het publiceren van de Nota Ruimte is het rijk een nieuwe weg ingeslagen. Het landschapsbeleid richt zich meer op stimuleren en faciliteren. De onderverdeling in specifiek en generiek beleid blijft bestaan.

Het rijk beperkt zich in het specifieke landschapsbeleid tot de categorie Nationale Landschappen (kernkwaliteiten). In het generieke beleid zet het rijk in op stimuleren en faciliteren. Deze nieuwe rol wil het rijk invullen door de provincies en gemeenten met vooral kennis te ondersteunen (Agenda Landschap, Kennisagenda Landschap). Ook andere ministeries doen beleidsondersteunend onderzoek, maar vooral EL&I richt zich op het 'systeem van kennisvoorziening'.

In het kader van het beleidsondersteunende onderzoek van EL&I is in meerdere projecten onderzoek gedaan naar het stimuleren en faciliteren via kennisvoorziening specifiek voor de Nationale Landschappen. Het thema bestaat al vanaf 2005. Er is dus al relatief veel over bekend, zeker wanneer het wordt verbreed naar het domein van de gebiedsontwikkeling. Het volgende schetst een beknopt overzicht van de uitkomsten van deze projecten.

2005 - Een kennissysteem voor de Nationale Landschappen

Deze rapportage (Koomen, 2005) beschrijft op basis van een serie gesprekken met projectleiders van Nationale Landschappen de stand van zaken rond het beleid (begrenzing, kernkwaliteiten, proces), welke vragen er spelen (over landschap) en hoe men aankijkt tegen de ontwikkeling van een 'kennissysteem'. Er werd destijds verschillend gedacht over een kennissysteem, maar ook gematigd positief: 'begin eenvoudig'. De belangrijkste aanbeveling in het rapport is het publiceren van een website. Deze website is inderdaad opgebouwd: www.nationalelandschappen.nl

2007/2008 - Kennis voor Nationale Landschappen

Het project 'Kennis voor Nationale Landschappen' kende drie doelstellingen:

- Inventarisatie van aanbod, verspreiding en uitwisseling van kennis (kennisinfrastructuur) en de aansluiting bij de beleidsmatige context van Nationale Landschappen.
- Diagnose van problemen rond kennis en beleidsimplementatie, waaronder een analyse van de bruikbaarheid van kennis voor provinciale uitvoerders.
- Ontwikkeling van voorstellen voor verbetering van de kennisinfrastructuur voor de Nationale Landschappen.

Belangrijkste doelgroepen van het project zijn beleidsmakers en uitvoerders op de schaal van rijk en provincies.

In het eindrapport (Schröder et al., 2008) worden enkele, ook voor deze rapportage relevante observaties over de verspreiding van kennis beschreven:

- Er bestaan veel beleidsnota's, rapporten en uitvoeringsplannen over Nationale Landschappen, maar deze zijn óf zeer algemeen / generiek óf zeer specifiek / gebiedsgericht. Er zijn weinig rapporten met 'metakennis' over oplossingen voor een groep van problemen van gebiedsgericht landschapsbeleid, zoals

lokale invulling van landschappelijke kernkwaliteiten of het omgaan met de spanning tussen behoud en ontwikkeling.

- Er bestaat geen website die specifiek is gericht op het verschaffen van een overzicht van onderzoek en documenten over Nationale Landschappen.
- EL&I is opdrachtgever van relatief veel onderzoek naar Nationale Landschappen. De programmering van het (langer) lopend beleidsgericht onderzoek is matig beïnvloedbaar door andere ministeries en provincies.
- De provincies richten zich op uitvoering en kopen hun kennis pragmatisch in. Zij hebben weinig traditie in het programmeren van onderzoek.
- Het IPO ondersteunt de professionalisering van de provincies via werkgroepen (voor o.a. gebiedsgericht beleid), maar die zijn niet specifiek gericht op de Nationale Landschappen.
- Meerdere praktijkdeskundigen hebben erop gewezen dat kennis niet het meest urgente probleem is bij de implementatie van Nationale Landschappen. Vooral een gezamenlijke strategie van rijk en provincies en de communicatie over doelen en verwachtingen is een punt van aandacht.
- Er zijn weinig verbindingen tussen het kennisnetwerk van EL&I en het provinciale beleidsnetwerk. Onderzoeksprogramma's van EL&I over landschap en gebiedsgericht beleid zijn relatief onbekend bij de provincies. Dit komt mede doordat het landschapsbeleid is gedecentraliseerd, maar de aansturing van onderzoek niet.

In de afgelopen jaren zijn door het voormalig ministerie van LNV (nu EL&I) en door anderen pogingen gedaan de samenwerking tussen en kennisfunctie voor Nationale Landschappen te versterken. Voor een gezamenlijke kennisagenda was in 2007/2008 onvoldoende draagvlak bij de Nationale Landschappen. Deze is alleen voor het Nationaal Landschap Nieuwe Hollandse Waterlinie ontwikkeld. Ook een initiatief voor een landelijk coördinatiepunt kwam niet van de grond door gebrek aan draagvlak bij de provincies op bestuurlijk niveau. Wel is een kennisagenda Landschap ontwikkeld voor landschap in het algemeen en dus niet specifiek voor de Nationale Landschappen. Aan de website nationalelandschappen.nl is een overzicht met kennisproducten toegevoegd. Tot slot wordt onderzoek beter afgestemd tussen de departementen en meer gericht op concrete vragen uit de praktijk. Ondanks deze inspanningen is er geen structurele samenwerking en coördinatie van het onderzoek en in de uitvoering voor de Nationale Landschappen tot stand gekomen.

2008/2009 Kennis op maat

In 2008 en 2009 zijn experimenten met 'kennis op maat' uitgevoerd. Een aanbeveling uit het eerdere kennisproject was het oprichten van een helpdesk voor advies op maat, dus een vraagbaak waar provinciale uitvoerders (vooral 'gebiedsmakelaars' die met lokale actoren werken) hun vragen kunnen stellen over rijksbeleid en de knelpunten die zij ervaren bij implementatie.

In de zomer van 2008 hebben IPO en ministeries besloten om geen gezamenlijke aanpak en centrale regie van de uitvoering van het beleid voor nationale landschappen in te voeren. Binnen deze beleidsconstellatie is 'kennis op maat' in feite de enige passende strategie. Immers in een heterogene situatie hebben generieke rapporten, brochures, websites e.d. weinig effect.

Er zijn gedurende de looptijd van het project contacten geweest met diverse Nationale Landschappen. Er zijn daarbij vele kwesties de revue gepasseerd, maar lang niet alle hebben geleid tot specifieke en substantiële kennisvragen, die konden worden opgepakt. Uiteindelijk zijn er drie tamelijk omvangrijke 'Kennis op maat' vragen/trajecten uitgewerkt:

- 1) Landschapskwaliteit en monitoring in het Groene Hart,
- 2) Landschapskwaliteit en ontwikkeling in Noordoost-Twente,
- 3) Kennisexpeditie Nationale Landschappen.

Deze vragen/trajecten worden toegelicht in hoofdstuk 3.

Het 'Kennis op maat' project stond in de programmering van het beleidsondersteunende onderzoek binnen het thema landschap niet op zichzelf. Er was een koppeling met een project naar het ontwikkelen van 3-D visualisaties van landschap en naar een project over uitwerking van kernkwaliteiten en monitoring binnen de Nationale Landschappen.

1.2 Doelstelling

Doel van dit project 'Kennis op maat' is om op interactieve wijze kennis te leveren over een aantal specifieke kennisvragen en onderwerpen van medewerkers van provincies en Nationale Landschappen. De nadruk ligt daarbij op kennisuitwisseling, doorwerking en montage en niet op het uitvoeren van nieuw onderzoek. Het onderzoek komt voort uit een gesignaleerde behoefte aan ondersteuning met kennis uit de studie naar een kennissysteem voor de nationale landschappen (Koomen, 2005), die in de jaren daarna in verschillende bijeenkomsten en initiatieven is bevestigd. In dit project is dit gegeven als vertrekpunt gebruikt en is contact gezocht met een aantal Nationale Landschappen om te bezien of er met kennis een vraag of probleem kon worden opgelost.

1.3 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk (2) wordt beknopt ingegaan op de theorie over de rol van kennis bij het werken in gebiedsontwikkeling, omdat het adviseren van praktijkdeskundigen in Nationale Landschappen een grote mate van overlap laat zien. Via deze theorie zijn de leerervaringen uit het project 'Kennis op maat' expliciet in een groter kader te plaatsen. De theorie wordt daarvoor samengevat in praktische werkwijzen of benaderingen. In het derde hoofdstuk komen de vragen/trajecten over Kennis op maat bod. Deze worden beknopt toegelicht met aandacht voor de resultaten. In het vierde hoofdstuk wordt het werken in dit project geëvalueerd en ingegaan op de vraag waarom het proces zo is gegaan. Aanbevelingen komen in het laatste hoofdstuk (5) van deze rapportage aan de orde.

2 Theorie over kennis in gebiedsontwikkeling

2.1 Inleiding

Bestaan er theoretische modellen over de interactie tussen wetenschappelijke kennis en gebiedsontwikkeling? Welke beschrijvingen zijn er van kennisprocessen?

Achtergrond is het beleidsgericht onderzoek van EL&I, waarin onderzoek wordt gedaan naar manieren om kennistoepassing te verbeteren. Sinds ongeveer 2004 verschijnen bij Wageningen UR brochures waarin regelmatig de term 'kennisarrangementen' naar voren komt (Beuze et al., 2004; Geerlings et al., 2005; Geerling-Eiff et al., 2005; Lans et al., 2006; Geerling-Eiff et al., 2007). Men spreekt van een kennisarrangement als er sprake is van diverse activiteiten om kennis te creëren, te delen en te benutten door samenwerking tussen actoren. De overkoepelend term is 'kenniscocreatie' van beleidsmakers en wetenschappers.

Gebiedsprocessen kenmerken zich door complexiteit: er zijn veel actoren bij betrokken, besluitvorming vindt doorgaans plaats op verschillende niveaus tegelijk, en de problematiek is gerelateerd aan uiteenlopende expertisevelden. In dit rapport maken we gebruik van de studie 'Samen breien aan gebiedsontwikkeling' (Klosterman et al, 2009) dat zich richt op het spanningsveld tussen expertkennis die voor zulke complexe processen wordt ingezet en de interactie tussen actoren die leidt tot bepaalde praktijken en collectieve besluiten. De studie ontwikkelt een theoretisch kader waarmee de spanning in de interactie tussen het wetenschappelijke domein en het praktijkdomein kan worden begrepen. Daaruit kan verbetering van het gebruik van wetenschappelijke kennis in gebiedsprocessen worden afgeleid.

2.2 Enkele theoretische benaderingen

Er bestaan meerdere theoretische benaderingen van kennisverwerving en leren in beleidssituaties, zoals:

- Het Dreyfusmodel van vaardighedenverwerving op het niveau van het individueel leren. In een groeiproces van beginner naar expert gaat een persoon een situatie steeds minder als een chaotische verzameling losse factoren zien en steeds meer als een complex geheel, waarin slechts een paar stuurvariabelen van belang zijn.
- Het model van Caluwe over leerprocessen in verandertrajecten. Dit omschrijft de opvattingen en aannamen die men hanteert over veranderingsprocessen en het vinden van geaccepteerde oplossingen. Dit wordt 'gekleurd denken' genoemd.

Daarnaast bestaan er modellen over de verhouding tussen wetenschap en beleid. Voor het wetenschaps- en technologiebeleid heeft Hoppe (2002, 2005) modellen ontwikkeld over verschillende visies op de relatie tussen wetenschap en beleid. Hij onderscheidt drie benaderingen:

- Modellen die uitgaan van het primaat van wetenschap.
- Modellen die uitgaan van het primaat van politiek.
- Modellen die geen primaat, maar dialoog veronderstellen.

De studie van Klosterman et al. (2009) borduurt hierop voort en onderscheidt vier 'kennisfamilies':

- Kennis als objectieve wetenschap, uitgaande van een positivistische opvatting van wetenschap.
- Kennis als product, waarin strategische (economie- en beleidsgerichte) informatie wordt gezien als productiefactor.
- Kennis als construct, waarin de nadruk ligt op interactie van onderzoekers en practici en leerprocessen.
- Kennis als vermogen, waarin de nadruk ligt op maatschappelijk en cultureel leren.

2.3 'Kennisfamilies' en rollen van 'kenniswerkers'

In het kader van beleidsgericht onderzoek (voor nationale, provinciale en lokale overheden) en experimenten met 'kennis op maat' voor uitvoerders van Nationale Landschappen zijn denkmodellen interessant die uitgaan van een dialoog tussen 'experts' en beleidsmensen. We gaan hier uit van de 'kennisfamilies' en de 'rollen van kenniswerkers' van Klosterman et al. en de modellen van Hoppe (2005) die uitgaan van dialoog tussen wetenschap en politiek. Deze vier 'families' verschillen van elkaar in de manier waarop kennis wordt omschreven en toegepast.

Familie 1, kennis als wetenschap

Kennis wordt gelijkgesteld aan betrouwbare expertise op basis van wetenschappelijk onderzoek. Reproduceerbare experimenten, expliciete methodiek en beoordeling door deskundige vakgenoten als kwaliteitsborging zijn standaardcriteria voor wetenschappelijk werk.

Familie 2, kennis als product

Kennis wordt gezien als de vierde productiefactor, naast de klassieke factoren kapitaal, land en arbeid. In de kenniseconomie van nu wordt deze productiefactor van doorslaggevend belang geacht. Er wordt verondersteld dat er een kennismarkt is met vraag en aanbod, onderzoekers zijn kennisproducenten, en financiers wensen hun kennisvragen beantwoord te zien in afrekenbare kennisproducten.

Familie 3, kennis als construct

Kennis is een individueel construct. Iedereen maakt zijn eigen beelden van de werkelijkheid. In de wetenschapsfilosofie staat de constructivistische stroming lijnrecht tegenover het positivisme: objectieve representaties van de werkelijkheid bestaan niet. Elke wetenschappelijke uitspraak is gekleurd door impliciete opvattingen en overtuigingen, al was het maar door alle keuzes die zijn gemaakt in de selectie van onderzoeksmethoden.

Familie 4, kennis als vermogen

Kennis wordt gezien als het vermogen om respons te geven op wat zich in de omgeving voordoet. Elk levend wezen heeft het vermogen om signalen uit zijn omgeving te ontvangen, daar een betekenis aan te geven en een respons te genereren. Bij duurzame gebiedsontwikkeling gaat het om een sociaal proces: zijn mensen met hun onderlinge interactie in staat zijn om antwoorden te vinden waarmee zij hun gedrag in overeenstemming brengen met de ecologische draagkracht van hun omgeving.

2.4 Toepassing van de theorie in de praktijk

Uit het hier aangehaalde onderzoek blijkt dat de interactie tussen wetenschap en gebiedsontwikkeling zich moeilijk laat *vangen* in één analytisch kader. Afhankelijk van context en actor wordt wetenschap opportunistisch en selectief ingezet om processen te beïnvloeden en doelen te bereiken. Zo kan een wetenschapper in situatie A een objectieve speler zijn van wie 'waarheden' worden verwacht en in situatie B een belanghebbende speler, wiens kennis 'slechts' als een construct gezien wordt. Een belangrijke

vervolgvraag is: 'Hoe ga je daar mee om?' En 'Wanneer is de inbreng van kennis in gebiedsprocessen succesvol?'

Het antwoord op deze vragen hangt dus af van de context en de actoren. Het 'werken met kennis' is maatwerk, waarbij het observeren van rollen en belangen van de actoren (bewustzijn) nodig is.

Een cruciaal punt waar de theorieën niet op ingaan is het *vertrouwen*. Dit speelt een rol bij het samenwerken in het algemeen en dus ook in gebiedsontwikkeling. Eén van de methoden om het vertrouwen te bevorderen is de benadering van 'magische momenten' in processen (Kersten et al., 2001).

3 Kennis op maat in de praktijk

Zoals gezegd zijn er in dit project contacten geweest met een aantal Nationale Landschappen, waarbij vele kwesties de revue zijn gepasseerd. Hier worden drie tamelijk omvangrijke 'kennis op maat' vragen/-trajecten beschreven.

3.1 Landschapskwaliteit Tubbergen in Noordoost-Twente

Beschrijving

Voor het pilotgebied Mander-Manderveen in de gemeente Tubbergen is onderzocht of schaalvergroting in de landbouw kan bijdragen aan een structurele versterking van het groene karakter van het landschap. Hiervoor is gebruik gemaakt van het cascoconcept, dat uitgaat van het ruimtelijk groeperen van verschillende functies van het landelijk gebied op basis van hun dynamiek. Het casco, onder andere bestaande uit de hoofdstructuur van singels en houtwallen, is op kaart vastgelegd (uitwerking nulmeting kernkwaliteiten Nationale Landschappen) en de elementen zijn benoemd die, mits elders in het pilotgebied gecompenseerd, mogen verdwijnen. Dit bleek ca. 15% te zijn. Er is rekening gehouden met de behoud- en hersteldoelen van de provincie Overijssel en de gewenste kavelgrootte vanuit de landbouwsector. Kan met toepassing van compensatie het groene karakter worden versterkt en neemt de landschapdiversiteit toe? Dit is onder andere onderzocht met behulp van 3D-visualisaties.

We zijn op zoek gegaan naar nieuwe structuren en ontwikkeling van het landschap inclusief al haar functies. Dit is uitgewerkt en getoetst in het pilotgebied Manderveen. Door niet alleen te focussen op de bestaande situatie, maar ook de landschapsdynamiek erbij te betrekken, wordt zichtbaar gemaakt welke landschappen ruimte bieden aan landbouwontwikkelingen en welke niet. De methode heeft duidelijk gemaakt dat in sterk veranderde dynamische landschappen het handhaven van oude structuren niet altijd haalbaar is. Dan moet er worden gezocht naar nieuwe structuren. Landschappelijke beplanting combineren met het realiseren van EHS-natuurdoelen biedt kansen. Door de cascobenadering wordt de landschapsdiversiteit vergroot en neemt het totale areaal landschappelijke beplantingen toe.

In het onderzoek is een bestaand concept toegepast voor een nieuwe beleidsopgave. Voor behoud en herstel van het kleinschalige groene karakter van het nationale landschap Noordoost-Twente is een methode van landschapsontwerp geschetst waarlangs de doelen bereikt kunnen worden zonder dat het gebied 'op slot gaat' voor landbouw die voor de wereldmarkt wil produceren. Deze methode is generiek en ook toepasbaar in andere landschappen met een kleinschalig groen karakter. Deze aanpak blijkt als een katalysator te werken in de communicatie tussen provincie en gemeenten over het uitwerken en vooral het kansrijk toepassen van deze kennis in een gebiedsopgave.

De methode is ontwikkeld in nauwe samenspraak met de provincie Overijssel en de gemeente Tubbergen. Op dit moment wordt gewerkt aan het ontwikkelen van draagvlak bij de stakeholders in het pilotgebied onder andere met 3D-visualisaties. Het werken vanuit de basis van de uitgewerkte kernkwaliteiten met ondersteuning in het proces door middel van workshops en 3D-visualisaties kan ook in andere Nationale Landschappen zijn toepassing vinden.

Ontwikkelen van een generieke methode die de kaders voor behoud en herstel van het groene karakter aangeeft en die tegelijkertijd de ruimte beschrijft die beschikbaar is voor schaalvergroting. De effecten van de

toepassing van de methodiek op het landschap worden weergegeven met 3D-visualisatie. De provincie Overijssel en de gemeente Tubbergen willen de methode verankeren in hun landschapsbeleid en uitwerken voor de gehele gemeente.

De resultaten bestaan uit:

- Diverse landschapsvisualisaties.
- GIS-database van het pilotgebied met het casco van het landschap.
- Diverse presentaties.
- Brochure in samenspraak met provincie en gemeente.

Evaluatie

Na een aanvankelijk aarzelende start via een workshop over het gebruik en de kansen van kernkwaliteiten voor het werken aan gebiedsopgaven in juni 2009 is deze 'kennis op maat' vraag zich sterk gaan ontwikkelen. Begin 2011 wordt gestart met een uitwerking voor het gehele Nationale Landschap in samenwerking tussen betrokken gemeenten, waterschappen, provincie en maatschappelijke groepen. Provincie en gemeenten financieren dit verdere traject, het budget uit het 'kennis op maat' project is alleen gebruikt om de initiële fase te doorlopen. Deze 'kennis op maat' vraag heeft uiteindelijk, als de gemaakte plannen ook in de praktijk uitgevoerd gaan worden, grote betekenis voor de landschapskwaliteit en de onderlinge samenwerking tussen partijen in Noordoost-Twente. Het kan als voorbeeld dienen voor andere Nationale Landschappen.

3.2 Kernkwaliteiten en monitoring in het Groene Hart

Beschrijving

Op verzoek van het Programmabureau Groene Hart heeft Alterra gekeken naar de mogelijkheden van het opzetten van een effectmeetnet. Dit meetnet moet antwoord geven op de vraag of met de lopende en voorgenomen activiteiten de programmadoelen gehaald worden. In het Uitvoeringsprogramma van het Groene Hart 2007-2013 is kwaliteit als een centrale opgave benoemd. In de breedte komt dit tot uiting in de landschappelijke kwaliteit (o.a. cultuurhistorie), sociaaleconomische vitaliteit, de aansluiting met de omliggende stedelijke gebieden, de duurzaamheid van het bodem-en grondwatersysteem en de proceskwaliteit. Hiernaast worden vier uitvoeringsaccenten benoemd om de kwaliteiten te waarborgen:

1. Het Groene Hart nationaal en internationaal op de kaart.
2. Wonen en werken met Groene Hart-kwaliteit.
3. Transitie van de veenweidegebieden.
4. Een nieuwe toekomst voor de droogmakerijen.

Voor het nadenken over het effectmeetnet wordt de korte en bondige formulering gebruikt: *Landschappelijk mooi, ecologisch waardevol, economisch vitaal Groene Hart waarin het voor inwoners en recreanten goed toeven is.*

Het gaat bij het opzetten van een effectmeetnet voor het Groene Hart om een breed spectrum van onderwerpen:

- Landschap
- Recreatie
- Natuur
- Landbouw
- Water
- Woningbouw en bedrijventerreinen (hiervoor loopt al een intern traject)
- Beleving

In een conceptrapport van de Randstedelijke Rekenkamer (Het Groene Hart: Een haalbare kaart?, 2009) wordt in het hoofdstuk beleidsverantwoording de conclusie getrokken dat er onvoldoende zicht is op de ontwikkelingen in het Groene Hart. De rekenkamer vraagt zich ook af of er op basis van bestaande monitorsystemen voldoende zicht is om de beoogde effecten van het beleid in het Groene Hart te kunnen volgen. Op deze vraag wordt in de conclusie teruggekomen.

Uitgangspunt voor het effectmeetnet zijn beschikbare en bestaande meetnetten en indicatoren. Dit zijn meetnetten van rijk en provincie, maar er zal aanvullend ook worden gekeken naar wat elders beschikbaar is. Randvoorwaarde van de uiteindelijke set aan indicatoren is dat deze eenvoudig en overzichtelijk moeten zijn (niet te veel indicatoren).

Voor veel van de bovengenoemde onderwerpen blijken indicatoren beschikbaar en operationeel te zijn. In veel gevallen blijken ook nulmetingen beschikbaar te zijn waarmee er een basis voor monitoring aanwezig is. Dit is het geval voor landschap, natuur, landbouw en beleving. Voor recreatie is een nadere bewerking of aanvulling nodig. Voor het aspect water is in dit rapport geen voorstel gedaan, hier zijn te veel verschillende invalshoeken mogelijk. Het Programmabureau Groene Hart zal hiervoor desgewenst een keuze moeten maken. Voor woningbouw en bedrijventerreinen wordt door het Programmabureau zelf een voorstel voor een indicator in het effectmeetnet uitgewerkt.

Op basis van de beschrijvingen van de verschillende aspecten die een plaats moeten krijgen in een te ontwikkelen effectmeetnet voor het Groene Hart kan op basis van de beschikbare operationele indicatoren de conclusie worden getrokken dat het haalbaar is. Hierbij moet wel de kanttekening worden geplaatst dat het Programmabureau Groene Hart een nadere keuze dient te maken uit de voorgestelde en geadviseerde indicatoren. Hierbij is het van belang te onderstrepen dat in dit rapport een bottom-up benadering is gevolgd: vanuit bestaande meetnetten, indicatoren en meetvariabelen is nagegaan welke operationeel en beschikbaar zijn en aansluiten bij de beleidsdoelen van het Groene Hart. De omgekeerde weg, de top-down benadering, moet nog door het Programmabureau Groene Hart worden uitgevoerd waarbij de vraag beantwoordt moet worden of de voorgestelde indicatoren en meetvariabelen de beleidsdoelen in een effectmeetnet voldoende vertegenwoordigen. De aanpak voor een effectmeetnet waarbij eerst de top-down benadering wordt toegepast is in zekere zin risicovol, omdat dan het gevaar bestaat dat wat er gemeten moet worden geredeneerd vanuit de beleidsdoelen niet beschikbaar is of tegen hoge kosten eerst ontwikkeld moet gaan worden. Aanvullend moet ook de meetfrequentie worden bepaald en of alle aspecten tegelijkertijd of gefaseerd gevolgd worden.

Er is bij de uitwerking van de indicatoren geen advies gegeven over wie welke aspecten moet gaan monitoren. Het ligt voor de hand om die partijen die bestaande uitwerkingen hebben uitgevoerd ook de gewenste gegevens te laten leveren bij vervolgmetingen, eventueel onder supervisie van één van deze organisaties of het Programmabureau.

Resultaten bestaan uit:

- Rapport over monitoring in het Groene Hart (Koomen, 2009).
- 3-D visualisatie Groene Hart.
- Kwantitatieve analyse kernkwaliteiten en deelgebieden.

Evaluatie

De werkzaamheden in dit 'kennis op maat' traject hebben geleid tot een publicatie van het Programmabureau Groene Hart over een effectmonitor waarin veel van het materiaal dat eerder is geproduceerd in de 'kennis op maat' vraag is meegenomen in de publicatie (zie www.toekomstgroenehart.nl/Mediatheek en zoek titel 'Effectmonitor 2009'). De 'kennis op maat' benadering heeft hier dus duidelijk bijgedragen aan de ontwikkeling van een effectmonitor voor het Groene Hart en kan ook als voorbeeld dienen voor andere Nationale Landschappen.

3.3 Kennisexpeditie Nationale Landschappen

Onder de titel 'kennisexpedities' is een praktijkgerichte cursus opgezet die is afgestemd op de behoeften van de 'voorlopers' onder de Nationale Landschappen, de gebieden waar al meerdere jaren onder deze vlag wordt gewerkt. Daartoe heeft Alterra een behoeftepeiling gedaan bij de landschappen Groene Hart, Groene Woud, Hoeksche Waard en Laag Holland. Met gebiedsmakelaars en andere betrokkenen uit deze gebieden zijn gesprekken gevoerd. In dialoog met deze practici is het idee ontwikkeld van een 'kennisuitwisseling op maat' onder praktijkdeskundigen. Het Groene Hart en het Groene Woud hadden uiteindelijk geen behoefte aan kennisuitwisseling. Met de overige gebieden en een Regionaal Landschap uit Vlaanderen is gewerkt aan het opzetten van een professionalisering onder de noemer 'kennisexpedities'. Bij de opzet is samengewerkt met de Universiteit van Tilburg (Stichting Regiowaarde), die ervaring heeft met praktijkcursussen.

Aanleiding en methode

Bij de voorlopers onder de Landschappen in Nederland en Vlaanderen is er bekendheid en affiniteit met het concept 'Landschap' bij burgers, bedrijven en lokale beleidsuitvoerders. Maar ook daar blijken er grote verschillen in context, aanpak en bestuurlijke cultuur te bestaan. Als die verschillen inzichtelijk gemaakt en besproken kunnen worden, biedt dat kansen voor versterking van de praktijk in de Landschappen. Het projectvoorstel gaat over het organiseren van een 'kennisuitwisseling op maat' tussen ervaren praktijkdeskundigen uit actieve Landschappen. Uitgangspunt is een verdiepende uitwisseling van ervaringen via werkbezoeken. De methode gaat uit van zelfwerkzaamheid, waarbij de deelnemende praktijkdeskundigen wederzijds van elkaar leren en die nieuw verworven kennis ook meteen toepassen.

Motivatie

De kennisexpedities gaan uit van de volgende basisgedachten:

- De verbetering van leefomgeving en landschapskwaliteit krijgt steeds meer gewicht in verstedelijkte gebieden in Nederland, Vlaanderen en andere streken in Europa. In levende cultuurlandschappen streven overheden naar een zorgvuldig evenwicht tussen bescherming en (economische) ontwikkeling.
- Beleidsconcepten van bovenaf zoals waardevolle cultuurlandschappen, Nationale Landschappen, 'behoud door ontwikkeling' en 'duurzame ontwikkeling' krijgen invulling via concrete activiteiten in de streek. Vaak streven initiatieven van onderop niet zozeer naar uitvoering van één of meer van die concepten, maar naar het realiseren van concrete verbeteringen van de kwaliteit van de streek.
- Op lokale en regionale schaal zijn vele mensen actief in landschaps- en streekontwikkeling. Het betreft zowel bestuurders of ambtelijk medewerkers van lokale overheden, als ondernemers, betrokken burgers of vertegenwoordigers van natuur-, cultuurhistorische en landschapsorganisaties. Deze praktijkdeskundigen kunnen nog succesvoller worden, wanneer ze kennis nemen van ontwikkelingen en activiteiten elders. Ze kunnen wederzijds van elkaar leren en zodoende in hun eigen regio de kansen (beter) benutten.

Selectie van Landschappen

Dit projectvoorstel is ontwikkeld met en voor enkele 'actieve' Landschappen: Regionaal Landschap Meetjesland (Vlaanderen) en de Nationale Landschappen Hoeksche Waard en Laag Holland (Nederland).

We hebben juist deze regio's geselecteerd, omdat ze een traditie (van meer dan vijf jaar) hebben opgebouwd als landschapsregio en al successen hebben geboekt als waardevol en levend cultuurlandschap. Verder zijn het landelijke gebieden nabij grote steden. Ten slotte zijn het regio's waar lokale / regionale overheden en maatschappelijke organisaties goed met elkaar samenwerken.

Doelstellingen en deelnemers

Kennisexpedities zijn gericht op het opdoen en leren toepassen van (ervaring)kennis door onderlinge uitwisseling, werkbezoeken en bespreking van concrete cases. Deelnemers zijn praktijkdeskundigen met eenzelfde 'missie' (verbetering kwaliteit van de Landschappen), maar met verschillende deskundigheden en achtergronden. De praktijksituaties van de deelnemers staan hierbij centraal. Kennisexpedities zijn

geïnspireerd op de Countryside Exchange methode en eerder toegepast bij gebiedsontwikkeling. Feitelijk gaat het om twee soorten doelen:

- a) inhoudelijk: kennis verkrijgen over bepaalde thema's;
- b) leerproces: verkrijgen, verwerken en benutten van nieuwe kennis.

De kennisthema's zijn landschapskwaliteit, het vormen van draagvlak en de organisatie van samenwerking. Landschapskwaliteit gaat over de identiteit van het gebied en waarom actieve mensen trots zijn op hun streek. Draagvlak gaat over het enthousiasmeren van mensen en het combineren van belangen. Organisatie van de samenwerking betreft niet alleen de structuur van formele overleggen, maar vooral ook de cultuur van samenwerken. Binnen deze thema's bepalen de praktijkdeskundigen zelf de onderwerpen en cases uit hun Landschap die aan de orde komen. Alterra en Regiowaarde organiseren de faciliteiten en de structuur, en begeleiden de deelnemers.

De kennisexpedities beogen de praktijkkennis beter te ontsluiten en te laten toepassen. De onderstaande leerdoelen zijn verwerkt in het programma van de kennisexpedities:

- Verzamelen van kennis: via rondritten door de Landschappen, bezoeken aan succesvolle projecten en toelichting door de 'streekkenners' maken de deelnemers kennis met de landschapskwaliteiten en de draagvlakvorming in de Landschappen.
- Evalueren: het kritisch bevragen van de deelnemers van de bezochte regio en het debat in de workshops biedt de basis om het inzicht aan te scherpen.
- Delen van verworven inzichten: elk bezoek aan een regio wordt afgesloten met adviezen over een door de bezochte regio vooraf vermeld vraagstuk of dilemma. Daarenboven werkt men aan een gezamenlijk eindproduct dat voor meerdere vergelijkbare gebieden nuttig is.
- Agenderen: in een afsluitende bijeenkomst presenteren de deelnemers een prioriteitenlijst van algemene principes van levende cultuurlandschappen.

De kennisexpedities staan open voor praktijkdeskundigen uit de drie Landschappen met de nodige ervaring: senior beleidsmedewerkers, coördinatoren of adviseurs' programma- of gebiedsmanagers, of inhoudelijk deskundigen op één van de relevante thema's als natuur, landschap, recreatie, dorpsontwikkeling, ruimtelijke ordening e.d. We streven naar een gemêleerde groep deelnemers uit:

- Regionale en lokale overheden: gemeenten, provincies, waterschappen, gebiedscommissies, decentrale diensten, etc.
- Regionale en lokale belangenorganisaties voor landschaps- of (agrarisch) natuurbeheer, cultuurhistorie, landbouw, recreatie & toerisme, MKB, etc.
- Regionale en lokale deskundigen: onderzoekers, landschapsarchitecten, maatschappelijke werkers, procesmakelaars, etc.

Programma

Het programma bestaat uit drie kennisexpedities van elk een hele dag. Op de avond voorafgaand aan de eerste dag is er een introductie- en kennismakingsbijeenkomst inclusief diner. Na de laatste expeditie vindt weer een avondbijeenkomst plaats voor een terugblik en afsluiting. Het programma heeft dus een tijdsbeslag van drie dagen en twee avonden, verspreid over enkele weken. Elke kennisexpeditie bestaat uit een rondrit voor kennismaking met de regio en bezoek aan één of twee projecten (ochtend), een tweetal workshops (middag) en sluit af met een diner (behalve de eerste). Daarmee is er ook voldoende gelegenheid voor informele contacten. Van iedereen wordt een actieve houding en eigen inbreng verwacht. Beurtelings fungeren vertegenwoordigers van de bezochte regio's als gastheer, dat wil zeggen dat zij hun Landschap en/of projecten presenteren, bezoeken aan een tweetal locaties organiseren en een adviesvraag aan de bezoekende deelnemers voorleggen.

Resultaten

Resultaten van het project bestaan alleen uit een uitgebreide projectbeschrijving en een folder die is rondgestuurd aan beoogde deelnemers.

Evaluatie

De kennisexpeditie is uiteindelijk niet doorgegaan, omdat er onvoldoende deelnemers geworven konden worden. Uitgangspunt was dat de 'praktijkcursus' een behoorlijke tijdsinvestering zou vergen, maar dat de deelnemers ook een goede 'leeropbrengst' zouden krijgen, dankzij interessante cases en deelnemers (van hetzelfde niveau) en dankzij een degelijke voorbereiding en begeleiding. Bovendien was er gelegenheid tot informele contacten ingebouwd. Vanwege de kwaliteit werd een financiële vergoeding gevraagd, die vergelijkbaar is met andere postacademische cursussen. (Dankzij een subsidie van ministerie van EL&I, provincie Zuid-Holland en gemeenten in Waterland zouden de deelnemers ca. 50% van de kosten voor ontwikkeling, organisatie en uitvoering van de kennisexpeditie dragen.)

De tegenvallende deelname is ook door de gebiedscoördinatoren, waarmee de cursus is voorbereid, niet voorzien. Wat zijn verklaringen daarvoor?

- Was de informatievoorziening onvoldoende? Er was een wervende folder met een duidelijke beschrijving van achtergronden en doelstellingen. De beoogde deelnemers zijn door gebiedscoördinatoren resp. informele leiders van het 'landschapsnetwerk' persoonlijk benaderd en ruim tevoren van informatie voorzien. Verder zijn de contactpersonen uit het Nederlandse netwerk van Nationale Landschappen via e-mail uitgenodigd. Ook is bij vergaderingen en bijeenkomsten in de betreffende gebieden gewezen op de kennisexpedities. Al met al is onze conclusie dat de informatievoorziening adequaat was.
- Was de cursus te duur? Het tarief was 'normaal', maar zowel qua tijd als geld was het wel een behoorlijke investering. Uit kringen van vrijwilligers (uit maatschappelijke organisaties) en (agrarische) ondernemers hebben we gehoord dat het te duur was. Hoewel we erover hebben nagedacht, is er geen oplossing gevonden. Het was beter geweest een apart tarief voor deze doelgroep te hanteren. Voor ambtenaren was het tarief geen probleem. Volgens sommigen had gratis deelname de suggestie gewekt dat het geen degelijk leertraject zou zijn. Volgens anderen speelde een rol dat Alterra en Regiowaarde geen landelijk bekende nascholingsinstituten zijn. Dus de kosten speelden alleen voor NGOs een rol.
- Was de cursus te lang? Van meerdere mensen hebben we gehoord dat de cursus te veel met het 'gewone werk' concurreerde. Ambtenaren van lokale en regionale overheden hebben een hoge werkdruk en nascholing en professionalisering krijgen weinig prioriteit. Dat geldt vooral voor onze doelgroep van ervaren en coördinerende beleidsuitvoerders. Voor een tijdsinvestering van één of twee dagen zijn waarschijnlijk meer personen te werven, maar daarvoor is geen degelijke voorbereiding en begeleiding nodig.

Al met al is onze conclusie dat de kennisexpeditie een te ambitieuze 'tijdsinvestering' was in een beleidsomgeving met hoge werkdruk, waar 'leren voor hogere professionaliteit' weinig prioriteit krijgt.

4 Discussie

Dit hoofdstuk handelt over de discussie die gaande is over de rol van kennis en kenniswerkers in het gebiedsgerichte beleid, hier specifiek gericht op de Nationale Landschappen. Het gaat om een reflectie op het werken in de praktijkvoorbeelden van 'kennis op maat', waarbij de theoretische modellen worden gebruikt. Verder komen enkele observaties aan de orde in een breder perspectief van de Nationale Landschappen.

4.1 Koppeling kennis Theorie en kennis op maat ervaringen

In de drie 'kennis op maat' projecten hebben we als 'experts' contact gezocht met beleidsuitvoerders van Nationale Landschappen en met en voor hen korte onderzoekprojecten opgezet en uitgevoerd. Zulk beleidsgericht onderzoek is gebaseerd op een denkmodel waarin 'de politiek' (in dit geval beleidscoördinatoren van lokale en provinciale overheden) dominant is over 'de wetenschap' (in dit geval landschapsonderzoekers die iets komen uitzoeken). Per definitie gaat het erom dat de resultaten van 'onderzoek op maat' aansluiten bij de vraagstelling en de belangen van de opdrachtgevers, in dit geval beleidsuitvoerders.

Onze ervaringen zijn goed te beschrijven vanuit de volgende 'kennisfamilies':

- 'kennis als product' waarin het gaat om strategische informatie en 'know how' die nuttig en bruikbaar is voor de uitvoering van gebiedsgericht landschapsbeleid en er gedacht wordt vanuit een model van vraag (uit het beleid) en aanbod (uit het onderzoek);
- 'kennis als construct' waarin het gaat om interactie tussen experts en beleidsmakers en gezamenlijke leerprocessen die voor zowel vragers (beleid) als aanbieders (onderzoek) nuttig zijn.

Daarnaast herkennen we de volgende rollen van 'kenniswerkers':

- de rol van 'bruggenbouwer' tussen een vakgebied en de toepassing in een specifieke praktijksituatie;
- de rol van 'facilitator of mediator' die de kennis van praktijkdeskundigen bundelt en samen brengt met ervaringskennis uit algemenere vakgebieden.

Samenvattend zijn de cases van 'kennis op maat' als volgt te interpreteren:

1. De toepassing van een methode van landschapsontwerp (Noordoost-Twente) en de levering van strategische informatie over landschapsmonitoring (Groene Hart) past binnen het denkmodel van 'kennis als product', waarbij we hebben opgetreden als 'bruggenbouwers' tussen landschapskunde / landschapsarchitectuur en specifieke beleidsprocessen in deze landschappen.
2. De ontwikkeling van een cursus 'kennisexpeditie' past binnen het denkmodel van 'kennis als construct', waarbij we hebben opgetreden als 'facilitator' voor het bundelen van praktijkkennis uit meerdere landschappen en het verbinden met algemene kennis van beleidsprocessen (bestuurskunde) en het leren (didactiek).

Naast deze theoretische reflectie zijn er in de praktijk ervaringen opgedaan met de 'kennis op maat' methode die in de volgende paragraaf worden toegelicht.

4.2 Reflectie op het werken in de praktijk

Vanuit het werken in 'kennis op maat' trajecten, willen we enkele observaties beschrijven over het gebruiken en toepassen van kennis voor de nationale landschappen.

Kennisvragen scherp krijgen

Eén van de observaties is dat er een tamelijk lange periode nodig is om tot specifieke, voldoende scherpe kennisvragen te komen. Het traject lijkt te bestaan uit drie fasen die achtereenvolgens doorlopen moeten worden:

1. Het scherp krijgen van de (gebieds)opgaven en de bijbehorende kennisvragen die van belang worden geacht.
2. Het verschaffen van inzicht over de beschikbare bestaande kennis (en eventuele voorbeelden) met betrekking tot de kennisvragen. Het is in deze fase van cruciaal belang dat inzichtelijk wordt gemaakt wat er wel en niet met de beschikbare kennis kan worden bereikt.
3. De toepassing van de bruikbare kennis in een lopend (beleids)traject.

Het beleidsdilemma van behoud door ontwikkeling

Eén van de moeilijke aspecten van het rijksbeleid voor de Nationale Landschappen is de gecombineerde doelstelling van zowel behoud van kernkwaliteiten als de ruimte voor economische ontwikkeling. Deze dubbele doelstelling blijkt in de praktijk lastig na te leven en te realiseren. De gemeenten lopen frequent aan tegen het dilemma van behoud en ontwikkeling en weten vaak niet goed hoe hier mee om te gaan. Men heeft onvoldoende vakkennis in huis voor het leveren van zorgvuldig maatwerk voor 'aangepaste' ontwikkelingen, waarmee wel degelijk kwaliteit aan landschappen kan worden toegevoegd.

Er bestaan methoden voor het maken van 'landschapswaardeplannen' (waarin doelstellingen en beoordelingscriteria worden geconcretiseerd) en voor het maken van 'passende ontwikkelingsplannen' (waarin nieuwe elementen goed in historische landschappen worden ingepast). Er lopen meerdere initiatieven om zulke methoden te verspreiden vanuit het ministerie van EL&I (o.a. dit project en de 'Schetsschuitmethode' van DLG), het ministerie van I&M (procesworkshops door Novioconsult) en het ministerie van OC&W (Rijksdienst Cultureel Erfgoed). Bij I&M ligt de nadruk veelal meer op het proces; in andere gevallen ligt het zwaartepunt op inhoudelijke thema's.

Programmering van onderzoek

Er zijn diverse departementen betrokken bij de Nationale Landschappen die ieder een eigen accent benadrukken en diverse partijen vragen om een bijdrage te leveren. De versnippering van activiteiten vanuit de verschillende betrokken departementen leidt overigens in de Nationale Landschappen soms tot vraagtekens: wanneer men over vergelijkbare onderwerpen vanuit verschillende invalshoeken en met meerdere methoden wordt benaderd, wekt dit de indruk van ongecoördineerd handelen.

Het gebrek aan coördinatie ligt trouwens niet alleen bij het rijk; ook de Nationale Landschappen en de provincies hebben moeite om consensus te bereiken. Een poging om in 2007/2008 tot een gezamenlijke kennisagenda en/of aanpak voor de Nationale Landschappen te komen mislukte omdat enkele Nationale Landschappen c.q. provincies er niet voor voelden en een initiatief om tot een kennispunt te komen strandde door gebrek aan draagvlak.

In de programmering van het onderzoek naar de toekomst zou het een verbetering zijn indien de betrokken departementen, de Nationale Landschappen en de provincies hierin gezamenlijk opereren. De slagvaardigheid en de effectiviteit van de activiteiten/projecten wordt hiermee vergroot.

Binnen het beleidsondersteunende onderzoek van het ministerie van EL&I vormde de 'kennis op maat' aanpak een hybride project tussen de doorlopende programmering en de kortlopende helpdeskvragen in. Deze projectvorm sluit goed aan bij de rol van het rijk als facilitator en leidt tot een directe doorwerking van de ontwikkelde kennis in beleidsuitvoering.

Kennisuitwisseling onder praktijkdeskundigen

Het is gebleken dat een 'kennisexpeditie' in de vorm van een meerdaagse cursus met werkbezoeken te ambitieus is als 'professionalisering' van beleidscoördinatoren van lokale en provinciale overheden. Desondanks is er een duidelijke behoefte aan kennisuitwisseling tussen gebieden over een breed scala aan onderwerpen in de vorm van onderlinge discussie en reflectie. In 2005 bij aanvang van de Nationale Landschappen was dat het geval en anno 2010 is dat nog steeds actueel zoals blijkt uit een studie die is verricht in opdracht van het ministerie van I&M (Kernkwaliteiten in de praktijk, 2010). Deze kennisuitwisseling heeft als belangrijke randvoorwaarde dat er vraaggestuurd wordt gewerkt.

In Nederland bestaan er wel studiedagen en nascholingen over gebiedsgericht beleid en over plattelandsbeleid (bijvoorbeeld in het kader van het plattelandsontwikkelingsprogramma 'Leader'), maar niet specifiek over landschapsbeleid of Nationale Landschappen.

Kennisuitwisseling specifiek gericht op de praktijkdeskundigen van de Nationale Landschappen kan onderdeel uitmaken van een helpdeskachtige functie (zie hoofdstuk 5) voor de landschappen, maar ook een cursus (eenvoudiger en goedkoper dan de kennisexpedities) voor vrijwilligers en ondernemers kan voorzien in een behoefte.

5 Aanbevelingen

Doorgaan met kennis op maat aanpak

In dit project hebben we als 'kenniswerker' ervaring opgedaan met 'kennis op maat' voor praktijkdeskundigen. Vanuit de reflectie (in voorgaand hoofdstuk) op de uitgevoerde 'kennis op maat' trajecten zijn aanbevelingen te doen over een verdere aanpak. Uitgaande van een gelijkwaardige positie van wetenschap en praktijk / politiek vervult de 'kenniswerker' de rol van opdrachtnemer. Daarbinnen hebben we onderscheiden de rol van 'bruggenbouwer' tussen algemene en specifieke kennis en van 'facilitator of mediator' in een kluwen van belangen en beleidsprocessen. In een 'kortlopende advisering' in dit dynamische beleidsveld gaat het om een snel spel van vraag en antwoord tussen praktijk en adviseur. Daarin zijn de volgende stappen te onderscheiden:

1. Scherp krijgen van de vraag, respectievelijk de opgave.
2. Op korte termijn terugkoppelen over beschikbaarheid en potentiële effectiviteit van bestaande kennis in relatie tot de vraag / opgave.
3. Het beantwoorden van de kennisvraag met de uitvoering van een klein project door de bestaande kennis toe te passen in het lopende beleidstraject of faciliteren in overleg en/of door middel van uitwisseling.
4. Wanneer blijkt dat er een omvangrijker project nodig blijkt te zijn is een verdergaande probleemafbakening / projectbeschrijving nodig en dient te worden gekeken naar de financiering en de meest geschikte partij voor uitvoering.

Een gezamenlijke aanpak?

Bij de start van het beleidsconcept voor de Nationale Landschappen is in een eerste inventarisatie naar de mogelijk rol van kennis (Koomen, 2005) aanbevolen klein en eenvoudig van start te gaan met een kennissysteem. De website www.nationalelandschappen.nl is mede hieruit voortgekomen en heeft daarmee een onderdeel van een kennissysteem ingevuld.

In het rapport over het project 'Kennis voor Nationale Landschappen' (Schroder et al., 2009) staat uitgebreid beschreven hoe er in 2007 en 2008 is gepoogd via het IPO te komen tot een gezamenlijke aanpak van de uitvoering. Het voorgestelde 'coördinatiepunt' had meerdere functies en is uiteindelijk afgewezen door de combinatie van een ver uiteenlopend ambitieniveau in de verschillende Nationale Landschappen c.q. provincies en de - in de ogen van de provinciale vertegenwoordigers - wankelmoedige houding van het rijk over de Nationale Landschappen.

Destijds is geadviseerd om de 'bestuurlijke gezamenlijkheid' en de 'kennisinfrastructuur' te ontkoppelen. Een gezamenlijke kennisfunctie leek beter haalbaar. Inmiddels zijn we enkele jaren verder in de ontwikkeling van de Nationale Landschappen. De vraag om een gezamenlijke kennisfunctie te ontwikkelen staat nog steeds overeind, maar is in de loop van de tijd gaan verbreden. Naast kennis ligt de behoefte ook bij communicatie, samen een stem vormen en de belangen vertegenwoordigen en verbreding in de actoren voor de Nationale Landschappen in de richting van maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven (ook mede om financiële middelen te generen).

Om deze gezamenlijke aanpak vorm te geven kunnen verschillende opties worden genoemd die een meer of mindere mate formele en/of tijdelijke status hebben. Hieronder werken we er twee uit: de meer formele variant in de vorm van een koepelorganisatie en een variant van 'onderop' in de vorm van een (tijdelijk) 'kennispunt'. In de praktijk kan een koepelorganisatie voortkomen uit het kennispunt.

Opzetten koepelorganisatie

Voor zover de Nationale Landschappen een eigen organisatie en bestuur hebben (wat niet overal het geval is) kunnen deze 'van onderop' een koepelorganisatie vormen voor onderling overleg en belangenbehartiging.

Opgaven kunnen zijn: gezamenlijke profilering en gezamenlijk zoeken naar aanvullende financiering. Bij het zoeken naar aanvullende financiering is het verstandig om ook maatschappelijke groeperingen en ondernemers hierbij te betrekken. Maatschappelijke groepen (die vaak ook een landelijke koepel kennen) kunnen het draagvlak voor het landschap helpen vergroten en kunnen met hun activiteiten en subsidies ook bijdragen aan de doelstellingen van een Nationaal Landschap. Ondernemers kunnen door te participeren hun regionale betrokkenheid uitdrukken door het benutten van creativiteit en innovaties die bijdragen aan de kwaliteit van de leefomgeving. Dit kan zowel door te investeren in behoud of door nieuwe ontwikkelingen mogelijk te maken.

Voor het opzetten van zo'n koepel kan inspiratie worden geput uit ervaringen van bijvoorbeeld de Nationale Parken in Nederland, de Regionale Landschappen in Vlaanderen en de Parcs Naturels Régionaux in Frankrijk.

Kennispunt Nationale Landschappen

Voor de talrijke 'werkers' voor Nationale Landschappen en ambtenaren bij provincies en gemeenten is een 'kennispunt' voor de uitwisseling van kennis, kunde en ervaringen belangrijk. Eerdere pogingen tot gezamenlijkheid kwamen vooral vanuit dit belang. Daarbij gaat het ook om een professionele ondersteuning met een aanpak van 'kennis op maat'.

Er is een gezamenlijk professionele aanpak te ontwikkelen voor vaak voorkomende uitvoeringsproblemen. Inhoudelijk bijvoorbeeld een integrale benadering van 'behoud door ontwikkeling'. Of een communicatieproces voor het actief betrekken van lokale stakeholders. Het kennispunt vervult dan de rol van *aanjager* van kwalitatief hoogwaardige ruimtelijke ontwikkelingen.

In zo'n vraagbaak voor beleidsmatige kwesties zou ook de deskundigheid van diverse rijksdiensten ingebracht kunnen worden. De huidige werkwijze van gebrekkige afstemming en samenwerking (ligt niet alleen bij rijk) kan worden vervangen door een gecoördineerde uitwisseling van kennis en ervaringen. Op twee plaatsen hetzelfde project uitvoeren of steeds weer het wiel opnieuw uitvinden kan wellicht grotendeels achterwege blijven; het kan namelijk beter en misschien ook wel goedkoper.

Een kennispunt kan verder aandacht besteden aan het organiseren van bijeenkomsten gericht op het netwerken en het onderling leren van elkaars ervaringen. Bijvoorbeeld ook via gebiedsexcursies en (interactieve) cursussen.

Zo'n kennispunt zou een rol kunnen vervullen voor alle 'bijzondere' landschappen, zoals Nationale en Provinciale Landschappen, maar ook Nationale Parken (al gaat het daar om vraagstukken van strikte bescherming). Aansluiting (op termijn) bij het bureau van Nationale Parken kan een optie zijn om bepaalde zaken efficiënt in te vullen zoals het beheer van de website en zaken op het vlak van communicatie.

Vanuit haar verantwoordelijkheid kan het rijk (bijvoorbeeld in samenwerking en onder gedeelde verantwoordelijkheid met de Nationale Landschappen) de ontwikkeling van een dergelijk kennispunt enige tijd ondersteunen, zodat er een stevige basis kan worden ontwikkeld, waarvan de 'bijzondere' landschappen aansluitend eigenaar en financier worden. Er blijkt immers vaak uit beleidsevaluaties dat continuïteit in doelstellingen en financiën twee essentiële succesfactoren zijn. Belangrijke voorwaarden daarbij zijn wel onderling vertrouwen, bestuurlijk draagvlak en duurzame financiering. Niet alle Nationale Landschappen hoeven perse van begin af aan mee te doen als er maar een grote groep trekkers is die de schouders er onder willen zetten.

Bovenstaande aanbevelingen komen op hoofdlijnen overeen met de aanbevelingen uit de evaluatie van de Nationale Landschappen (Ministerie van VROM, EL&I en IPO, 2010) over een kennisfunctie voor de Nationale Landschappen.

Literatuur

Beuze, M. de, A.E.J. Wals en F.A. Geerling-Eiff, 2004. *Van verkennen met vertrouwen naar verder bouwen: kennisdoorstroming en circulatie tussen onderzoek en onderwijs. Samenvatting van de eerste resultaten van DLO Programma 420 'Kennisdoorstroming en circulatie'*. LEI Wageningen UR, Den Haag.

Geerligts, J., K. Mittendorff, A.E.J. Wals, H.A.E. Kupper, T. Lans, D.J. Postma, F.A. Geerling-Eiff, F.B. Hubeek, L.W. de Jong, M. de Beuze en C. Eisma, 2005. *Informatie, ervaringsuitwisseling of zelfsturing... op bestelling! Opties om met kennisbeleid te sturen op kennisdoorstroom, kenniscirculatie en kennis in actie*. LEI Wageningen UR, Den Haag.

Geerling-Eiff, F.A., F.B. Hubeek en P.J. van Baalen, 2005. *Naar nieuwe kennisarrangementen: aanbevelingen voor de inrichting van kennisnetwerken*. Rapport 30303. Rapportage onderdeel E van het project Kennis over Netwerken. LEI, Wageningen UR, Den Haag.

Geerling-Eiff, F.A., H.A.E. Kupper, M. de Beuze en A.E.J. Wals, 2007. *Een steen in het water (1.0): een handreiking voor het werken met kennisarrangementen*. Wageningen UR Communication Services, Wageningen.

Hoppe, R., 2005. Rethinking the science-policy nexus: from knowledge utilization and science technology studies to types of boundary arrangements. *Poiesis Praxis International Journal of Ethics of Science and Technology Assessment* 3, pp. 199-215. Springer Verlag.

Kersten, P.H., M.J.J. Eekhout, R.P. Kranendonk, K.R. de Poel en J.J.N. de Geenen, 2001. *Op zoek naar magische momenten in de ruimtelijke planvorming; deskstudie voor de etudes uit de nota 'Natuur voor mensen, mensen voor natuur'*. Alterra, Alterra-rapport 366, Wageningen..

Klosterman, J., F. Geerling-Eiff, M. Schut, E. van Slobbe, C. Terwisscha van Scheltinga en E. Wielinga, 2009. *Samen breien aan gebiedsontwikkeling. Verkenning van de theorie over het gebruik van wetenschappelijke kennis in gebiedsprocessen*. Alterra rapport 1873, Wageningen.

Koomen, A.J.M., 2005. *Een kennissysteem voor de Nationale Landschappen. Inventarisatie van kennisbehoefte en mogelijk draagvlak*. Alterra rapport 1180, Wageningen.

Lans, T., H.A.E. Kupper, A.E.J. Wals, M. de Beuze en F.A. Geerling-Eiff, 2006. *Alles is kennis?* Wageningen Universiteit, Wageningen.

Ministeries van VROM, LNV en IPO, 2010. *Beleidsvaluatie Nationale Landschappen. Het succes van de nationale landschappen: tussenstand 'ja, mits'*. Royal Haskoning.

Randstedelijk Rekenkamer, 2009. *Het Groene Hart: Een haalbare kaart?*

Schröder, R., A. Koomen., R. Kranendonk en J. Tersteeg, 2008. *Kennis voor Nationale Landschappen. Een analyse van kennisuitwisseling en -implementatie*. Alterra rapport, Wageningen.

Vista landschapsarchitectuur en stedenbouw & Investeren in Ruimte BV, 2005. *Kernkwaliteiten in de praktijk. Handreiking aan beleidsmakers en uitvoerders van Nationale landschappen*.

Alterra is onderdeel van de internationale kennisorganisatie Wageningen UR (University & Research centre). De missie is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen negen gespecialiseerde en meer toegepaste onderzoeksinstituten, Wageningen University en hogeschool Van Hall Larenstein hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 40 vestigingen (in Nederland, Brazilië en China), 6.500 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de vooraanstaande kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen natuurwetenschappelijke, technologische en maatschappijwetenschappelijke disciplines vormen het hart van de Wageningen Aanpak.

Alterra Wageningen UR is het kennisinstituut voor de groene leefomgeving en bundelt een grote hoeveelheid expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan: kennis van water, natuur, bos, milieu, bodem, landschap, klimaat, landgebruik, recreatie etc.

Meer informatie: www.alterra.wur.nl